

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ

1. Добровольска, О.Я. Реконструкція розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (на матеріалі агентивно-професійної лексики XI–XV століть) / О.Я. Добровольска // Автореф. дис. ... докт. філол. наук (10.02.04). – Київ: Знання, 2018. – 42 с.
2. Секирин, В.П. Заимствования в английском языке / В.П. Секирин. – Киев: Изд-во киев. гос. ун-та, 1964. – 152 с.
3. Шахрай, О.Б. Греческий элемент в лексике английского языка. Очерк истории слов греческого происхождения и их оформление в английском языке / О.Б. ахрай // Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ленинград, 1963. – 22 с.
4. Эльдаров, А.М. Итальянские заимствования в современном английском языке / А.М. Эльдаров // Дис. ... канд. филол. наук. – Ленинград, 1984. – 207 с.
5. Middle English Dictionary Update (MED) [Electronic resource] / Online edition in Middle English Compendium // Ed. Frances McSparran [et al.], Ann Arbor. – University of Michigan Press, 1952-2001; University of Michigan Library, 2000-2018. – Mode of access: <https://quod.lib.umich.edu/m/med/> – Date of access: 07.12.2019.

КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ: УЗАЕМАСУВ'ЯЗЬ ІНТАНАЦЫІ І ЗНАКАЎ ПРЫПЫНКУ

CULTURE OF SPEECH: INTERRELATION OF INTONATION AND PUNCTUATION

Я. С. Зяноўка

Y. S. Zianouka

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі
Мінск, Беларусь

The Centre of Belarusian Culture, Language and Literature Researches of NASB
Minsk, Belarus

e-mail: evgeniakacan@gmail.com

У дадзеным артыкуле разглядаюцца такія тэрміны, як інтанацыя і пунктуацыя. Прааналізавана іх роля ў вусным маўленні і пісьмовым тэксце. На падставе рэалізацыі падобных функцый зроблена выснова аб іх сувязі паміж сабой, якая графічна адлюстравана на прыкладах выказванняў беларускай літаратурнай мовы з рознымі знакамі прыпынку.

Ключавыя словы: інтанацыя; пунктуацыя; маўленне; інтанацыйны контур; графічнае адлюстраванне тону.

This article provides definitions of such terms as intonation and punctuation, analyzing their role in speech and written text. It also draws conclusion that these two notions implement similar functions in a process of communication. The examples of figures, which illustrate graphic intonation contours of some Belarusian literary speech statements with different punctuation marks,

show their interrelation in semantic relationships between parts of the text and oral speech.

Keywords: intonation; punctuation; speech; intonation contour; pitch frequency contour.

Уводзіны. У паўсядзённым жыцці мы выкарыстоўваем маўленне для абмену інфармацыяй, будзь тое вусная форма ці пісьмовы тэкст. Інтанацыя і пунктуацыя, якія ляжаць у аснове гэтых дзвюх з'яў, дапаўняюць адзін аднаго ў залежнасці ад формы перадачы думкі. Знакі прыпынку ў сукупнасці з інтанацыяй дапамагаюць успрыманню сэнсавых узаемаадносін паміж часткамі тэксту і вуснага маўлення. Тэкст, які забяспечаны цэласнай сістэмай знакаў прыпынку, становіцца выразным і хутка зразумелым у працэсе маўлення падчас выкарыстання правільнай інтанацыі. У той жа час, выразнае маўленне накіроўвае слухача на ўспрыманне і магчымасць перадаць пачутую інфармацыю на пісьме.

Асноўная частка. Сучасная пунктуацыя ўяўляе сабой сукупнасць агульнапрынятых, рэкамендуемых адпаведнымі дакументамі правілаў выкарыстання знакаў прыпынку і асаблівацей індывідуальна-аўтарскага ўжывання. Знакі прыпынку – частка графічнай сістэмы мовы, умоўна прынятыя абазначэнні, якія дапамагаюць чытачу спасцігнуць сэнс напісанага. Пунктуацыя робіць наглядным сінтаксічны і інтанацыйны бок маўлення, вылучаючы асобныя выразы і члены выказвання, што палягчае вуснае ўспрыманне напісанага [1].

Інтанацыя ўяўляе сабой сродак вуснага маўлення, які выступае ў якасці перадачы сэнсавай, эмацыянальна-экспрэсіўнай і іншай пазамоўнай інфармацыі. Інтанацыя – гэта рытміка-меладычны бок маўлення, які служыць у сказе сродкам перадачы сінтаксічных значэнняў і эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі [2, с. 8].

Падчас аналізу сувязі інтанацыі і пунктуацыі неабходна адзначыць, што інтанацыя можа перадаваць як сэнсавы кантэкст выказвання, так і яго эмацыянальны бок. У тым выпадку, калі інтанацыя перадае сэнсавую значнасць маўлення, інтанацыйны прынцып у расстаноўцы знакаў прыпынку выкарыстоўваецца як спадарожны сэнсаваму, які накладаецца на яго, і тым самым адбіваецца і на структуры тэксту. Так, напрыклад, у выпадку аднародных членаў, якія абасабляюцца коскай, ужываецца пералічальная ўзыходзячая інтанацыя; інтанацыя тлумачэння ўказвае на двукроп'е; інтанацыя супрацьпастаўлення і абумоўленасці – на працяжнік і г.д. У дадзеным выпадку падобныя інтанацыйныя ўзоры замацаваны і ўказваюць на пэўныя тыпы сэнсавых адносін у выказваннях [5, с. 27].

Калі інтанацыя з'яўляецца паказчыкам толькі эмацыянальнай афарбоўкі маўлення, інтанацыйны прынцып дзейнічае ў чыстым выглядзе. Такія інтанацыйна абумоўленыя знакі адлюстроўваюць яе экспрэсіўнасць, асаблівую выразнасць і цалкам залежаць ад суб'ектыўнага настрою індывідуума. Прадказаць іх выкарыстанне асабліва цяжка [5, с. 33].

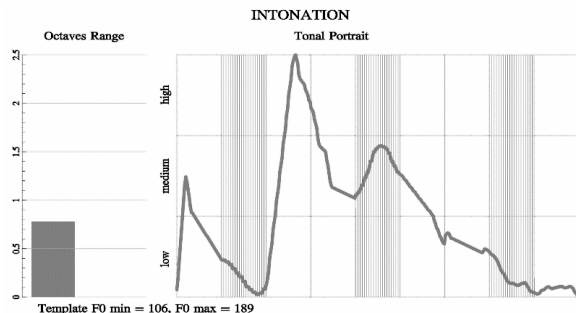
Знакі прыпынку дзеляць пісьмовы тэкст на асобныя часткі і вызначаюць сэнсавыя адносіны паміж выдзеленымі часткамі. Тую ж функцыю выконвае інтанацыя: з дапамогай паўз рознай працягласці, з дапамогай павышэння і паніжэння галасу, праз змены тэмпу гаворкі. Знакі прыпынку заўсёды ўказваюць на неабходнасць павышэння або паніжэння галасу на націскных складах, якія папярэднічаюць знаку. Такія змены вышыні галасу пры пераходзе ад аднаго маўленчага такту да іншага і надаюць інтанацыйную разнастайнасць маўлення.

Знакі прыпынку часцей за ўсё супадаюць з лагічнымі паўзамі, і кожнаму з іх адпавядае свая абавязковая інтанацыя. Але неабходна памятаць, што беларуская і руская пунктуацыя заснавана на трох прынцыпах: структурным, сэнсавым і інтанацыйным. Ужыванне знакаў прыпынку абумоўлена перш за ўсё будовай выказвання, яго сінтаксічнай структурай, таму структурны прынцып з'яўляецца першачарговым. Сінтаксічнае члянэнне тэксту звязана з яго сэнсавым члянэннем і ў большасці выпадкаў супадае з ім. Такім чынам, сэнсавы прынцып знаходзіцца на другім месцы. Таму інтанацыйны прынцып займае апошняе месца. Але заўсёды бывае супадзенне паміж інтанацый і знакамі прыпынку [6, с. 89].

Усяго ў беларускай мове дзесяць знакаў прыпынку: кропка, кропка з коскай, коска, двукроп'е, дужкі, двукоссі, пытальнік, клічнік, працяжнік, шматкроп'е. У залежнасці ад мэты выказвання, інтанацыі і эмацыянальнай афарбаванасці для абазначэння завершанасці думкі ў выказванні могуць ставіцца кропка, пытальнік, клічнік і шматкроп'е. У сярэдзіне маўлення ў дадзеным выпадку ўжываецца клічнік або пытальнік у дужках для выражэння сумневу, асаблівай значнасці якога-небудзь слова. Таксама ўжываецца шматкроп'е для абазначэння паўз і замінак. Інтанацыя незавершанасці перадаецца такімі знакамі, як коска, кропка з коскай, двукроп'ем і працяжнікам [1].

Кропка ўказвае на завяршэнне думкі і скончанасць маўлення. Інтанацыя на кропцы звязана з моцным паніжэннем галасу на націскным слове. На «завяршальнай» кропцы паўза параўнальна працяглая і, як правіла, гэта раздзяляльная лагічная паўза. Але часцей за ўсё кропка прадугледжвае развіцце думкі ў далейшым маўленні і пазначае злучальную лагічную паўзу. Тады голас не вельмі паніжаецца.

Кропка з коскай пазначае злучальную паўзу, але больш кароткую, чым пры адпаведнай паўзе на кропцы. Часцей за ўсе дадзены знак перадае інтанацыю завершанасці і выкарыстоўвае сыходную мелодыку голасу. Коска звяртае ўвагу на тое, што думка не скончана і абазначае ўзыходную інтанацыю пералічэння на націскным слове, якое папярэднічае знаку.

Мал. 1. Інтанацыйны контур асноўнага тону сказа *Маўціся; атрымаеш ты ўсе, што прасіў*

На малюнку 1 адлюстраваны графічны контур асноўнага тону апавадальнага сказа *Маўціся; атрымаеш ты ўсе, што прасіў*. У сказе адзначаюцца тры акцэнтныя адзінкі (AA), якія раздзелены кропкай з коскай, коскай і кропкай. Кожная AA мае ядзерны склад, які адзначаны чорнымі вертыкальнымі лініямі. Першая паўза ў сказе больш працяглая і адзначаецца кропкай з коскай. У маўленні яна перадаецца сыходнай інтанацыяй на дадзеным адрэзку. Другая – значна карацейшая, што прадэманстравана на малюнку невялікім петлепадобным спадам лініі, адзначаным коскай, якая зноў падываецца ўверх, адлюстроўваючы ўзыходна-сыходную інтанацыю і паніжэнне голасу на трэцяй AA.

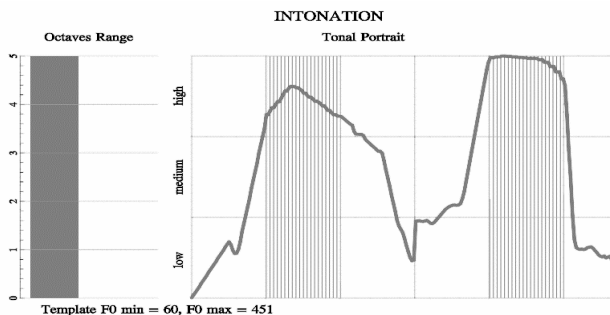
Словы, якія заключаны ў дужкі, вымаўляюцца хутчэй асноўнага тэксту і акружаны з абодвух бакоў лагічнымі злучальнымі паўзамі. Гэтыя словы служаць для ўдакладнення аўтарскай думкі, дадатковага тлумачэння, другараднай заўвагі. Перад дужкамі голас павышаецца на папярэднім націскным слове, потым на працягу дужак паніжаецца, словы вымаўляюцца на адной вышыні, манатонна і, нарэшце, пасля закрыцця дужак голас вяртаецца на тую ж вышыню, якая была да пачатку дужак.

Словы, якія стаяць у двукоссі, вымаўляюцца асобна ад усей фразы, інтанацыйна падкрэсліваюцца з дапамогай лагічнай змены вышыні голасу, націску на слове і г.д.

Двукроп'е ў маўленні перадае злучальную лагічную паўзу і звычайна ўказвае на намер пералічыць, растлумачыць, удакладніць тое, пра што гаварылася перад ім. Часцей за ўсе пры двукроп'і голас паніжаецца, і выкарыстоўваецца сыходны тон. Шматкроп'е ўказвае на незавершанасць фразы, няскончанасць думкі, змоўчванне інфармацыі. Пры ўжыванні шматкроп'я тон паніжаецца да паўнізкага рэгістра (не дасягае нізкага падзення як пры завершанасці). Гэта інтанацыя слабай ступені праяўлення незавершанасці і няпоўнай завершанасці.

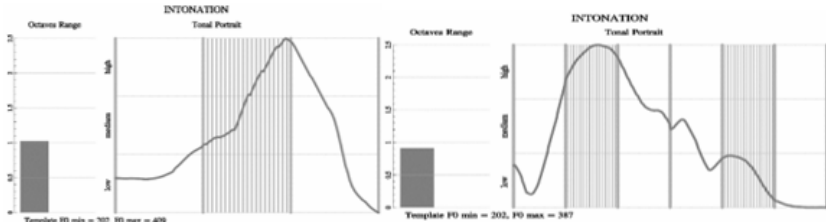
Складаназалежны апавядальны сказ *Кажуць людзі: у людзей пытай і свой розум май...*, інтанацыйны контур якога прадэманстраваны ніжэй, адлюстроўвае паніжэнне голасу на слове *людзі*, пасля якога ўжываецца двукроп'е, і далейшы пад'ем голасу на частцы *у людзей пытай* з далейшым спадам на апошніх словах сказа да паўнізкага рэгістра, які перадаецца шматкроп'ем (малюнак 2).

Пытальнік перадаецца з дапамогай павышэння голасу на націскным слове фразы. Калі націскное слова стаіць у канцы сказа, то голас ідзе ўверх і застаецца на версе. Калі націскное слова знаходзіцца ў пачатку або ў сярэдзіне сказа, пасля павышэння голасу на гэтым слове ў астатнія словы гучаць ніжэй за яго. Калі ў сказе змяшчаецца некалькі націскных пытальных слоў, то звычайна голас павышаецца на апошнім націскным слове, якое стаіць у канцы маўленчай фразы (малюнак 3).

Мал. 2 . Інтанацыйны контур асноўнага тону апавядальнага сказа *Кажуць людзі: бяда без дзяцей, але бяда і з дзецьмі...*

Клічнік перадае моцнае пачуццё (патрабаванне, абвінавачванне, пагрозу, захваленне, загад) і суправаджаецца моцным павышэннем голасу на ўдарным слове; голас ідзе ўверх і затым рэзка падае ўніз (малюнак 3). У выпадку дадзенага знака прыпынку можа выкарыстоўвацца любы інтанацыйны тып, так як пабуджальныя выказванні найбольш эмацыянальныя.

Мал. 3. Інтанацыйны контур асноўнага тону пыталнага сказа *Сястра любіць балет?* (злева) і інтанацыйны контур асноўнага тону пыталнага сказа *Які ж у яго голас!* (справа)

Як бачна па малюнках 1-2, сказы з больш чым дзвюма сінтагмамі могуць уключачь у сябе розныя тыпы інтанацыі. Так, напрыклад, у сказах з двукроп'ем ужываецца інтанацыя завершанасці ў абедзвюх частках. Гэта сказы з прастай мовай і складаназалежныя сказы, дзе наступны сказ раскрывае сэнс папярэдняга. Інтанацыя незавершанасці ўжываецца ў няскончаных сінтагмах для перадачы працягу думкі выказвання; у складаназалежных сказах з прэпазіцыяй галоўнай часткі для перадачы незавершанасці выказвання для ўзмацнення сэнсавай сувязі паміж галоўнай і залежнай часткамі; у альтэрнатыўных пытаннях са злучнікам, дзе першая частка вымаўляецца інтанацыяй незавершанасці, а другая – інтанацыяй завершанасці.

Заклучэнне. Знакі прыпынку і інтанацыя адыгрываюць важную ролю ў нашым жыцці. У звычайнай размове – гэта нашы эмоцыі, паўзы, акцэнтацыя таго ці іншага слова ці выразу. У пісьмовым выглядзе – гэта знакі прыпынку. Без інтанацыі немагчыма вуснае маўленне. У фразе яна служыць адзіным сродкам выказвання пэўных элементаў значэння. З аднаго боку інтанацыя разглядаецца як складнік змястоўнай і матэрыяльнай частак твораў, з другога – як сродак ажыццяўлення маўленчай дзейнасці ў адзінстве працэсаў маўлення і разумення. На пісьме інтанацыя выяўляецца з дапамогай знакаў прыпынку. Пры дапамозе знакаў прыпынку індывідуум выказвае пэўныя значэнні і адценні, якія ўкладваюцца ім у пісьмовае выказванне, што ў сваю чаргу дапамагае чытачу праз пунктуацыйныя знакі ўспрымаць напісанае. Прыведзеныя ў артыкуле малюнкi з графічным адлюстраваннем інтанацыйнага контуру розных тыпаў выказвання ўказваюць на ўзаемасувязь інтанацыі і пунктуацыі, дэманструючы сэнсавыя ўзаемаадносіны паміж часткамі тэксту і вуснага маўлення.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Валгина, Н.С. Актуальные проблемы современной русской пунктуации [Электронный ресурс]. – 2019. Режим доступа: <https://sci.house/sintaksis-uchebnik-scibook/aktualnyie-problemyi-sovremennoy-russkoy.html>. – Дата доступа: 01.11.2017.
2. Выгонная, Л.Ц. Інтанацыя. Націск. Арфаэпія / Л.Ц. Выгонная. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – 215 с.
3. Зяноўка, Я.С. Праблема навучання інтанацыі і спосабы яе вырашэння / Я.С. Зяноўка // Актуальные проблемы гуманитарного образования : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 18–19 окт. 2018 г. / редкол.: О.А. Воробьева (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2018. – С. 252–259.
4. Зяноўка, Я.С. Сучасныя сродкі апрацоўкі інтанацыйных канструкцый / Я.С. Зяноўка // Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 1–2 марта 2018 г. / редкол.: О.Г. Прохоренко (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Издательский центр БГУ, 2018. – С. 36–43.
5. Николаева, Т.М. Фразовая интонация славянских языков / Т.М. Николаева; под науч. ред. В.Н. Топоров. – Москва: Наука, 1977. – 278 с.
6. Сямешка, Л.І. Гаворым па-беларуску: Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў / Л.І. Сямешка; под науч. ред. Л.І. Сямешкі. – Мінск: БДУ, 1999. – 236 с.

СТРАТЕГИЯ ИНФОРМИРОВАНИЯ В ТЕКСТАХ ДОКУМЕНТОВ ОБ ИНФОРМИРОВАННОМ СОГЛАСИИ НА СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ

INFORMATION STRATEGY IN THE TEXTS OF DOCUMENTS ON INFORMED CONSENT FOR DENTAL TREATMENT

В. Г. Костенко

V. G. Kostenko

Украинская медицинская стоматологическая академия
Полтава, Украина

Ukrainian Medical Stomatological Academy
Poltava, Ukraine

e-mail: victoriakost20@gmail.com

Медицинская документация, представленная в различных материальных формах – будь то письменный текст, аудио- и видеозапись, изображения, является неотъемлемым компонентом дискурса стоматологии. Целью предлагаемого исследования было определить коммуникативную значимость стратегии информирования, а также проанализировать особенности ее воплощения в текстах таких документов как informed consent for treatment – информированное добровольное согласие на медицинское вмешательство, которое является необходимым